

**АВЛ КОРНЕЛІЙ ЦЕЛЬС «DE
MEDICINE». ОЦІНКА
ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕЛЬСА
ГАЛЕНОМ, ГЕЗЕРОМ**

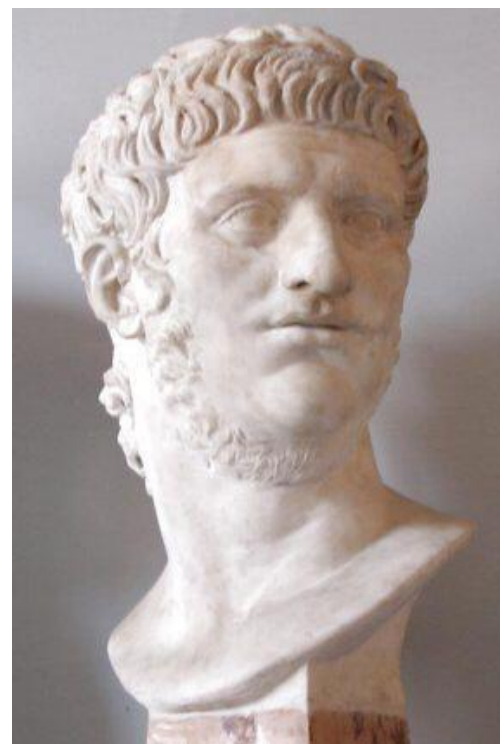
- *Авл Корнелій Цельс* (лат. *Aulus Cornelius Celsus*) — автор трактатів з військової справи, сільського господарства, філософії, медицини. Роки народження і смерті Авла Корнелія Цельса точно не встановлені. Однак зіставляючи згадки про нього багатьох римських письменників, приходять до висновку, що Цельс жив наприкінці I століття до н. е. і в першій половині I століття н. е.

- Загальноновизнаною є думка, що час життя Цельса слід віднести до правління імператорів Августа (27 р. до н.е. - 14 р. н.е.) і Тиберія (14-37 рр. н. е.). Називають і більш точні дати: 25-30 рр. до н. е. - 45-50 рр. н. е. Можливо, що Цельс дожив до часу правління Нерона (54-68 рр. н. е.). Місцем народження Цельса імовірно вважають міста Верони або Рим.

Тиберій Клавдій Нерон

*Нерон Клавдій Цезар Август
Германік*

*Гай Юлій Цезар
Октавіан Август*

- Слідом за поетом і філософом - матеріалістом Лукрецієм Цельс продовжує розробку наукової латинської термінології. У ряді випадків він вводить нові медичні терміни на латинській мові, замінюючи ними традиційні грецькі назви, які часто наводяться їм паралельно.
- Так як в епоху Цельса латинська медична термінологія перебувала ще в період становлення, то у нього нерідко одне і теж слово виражає різні поняття. Так слово *uīnus* означає і рану і виразку, а *сапсер* і ракові утворення і омертвіння. До речі ще Гіппократ використовував грецьке слово *καρκίνοσ*, що означає краб або рак, для позначення злоякісних пухлин як карцином. Це Цельс перевів грецький термін на латинський «рак», що також означає краб

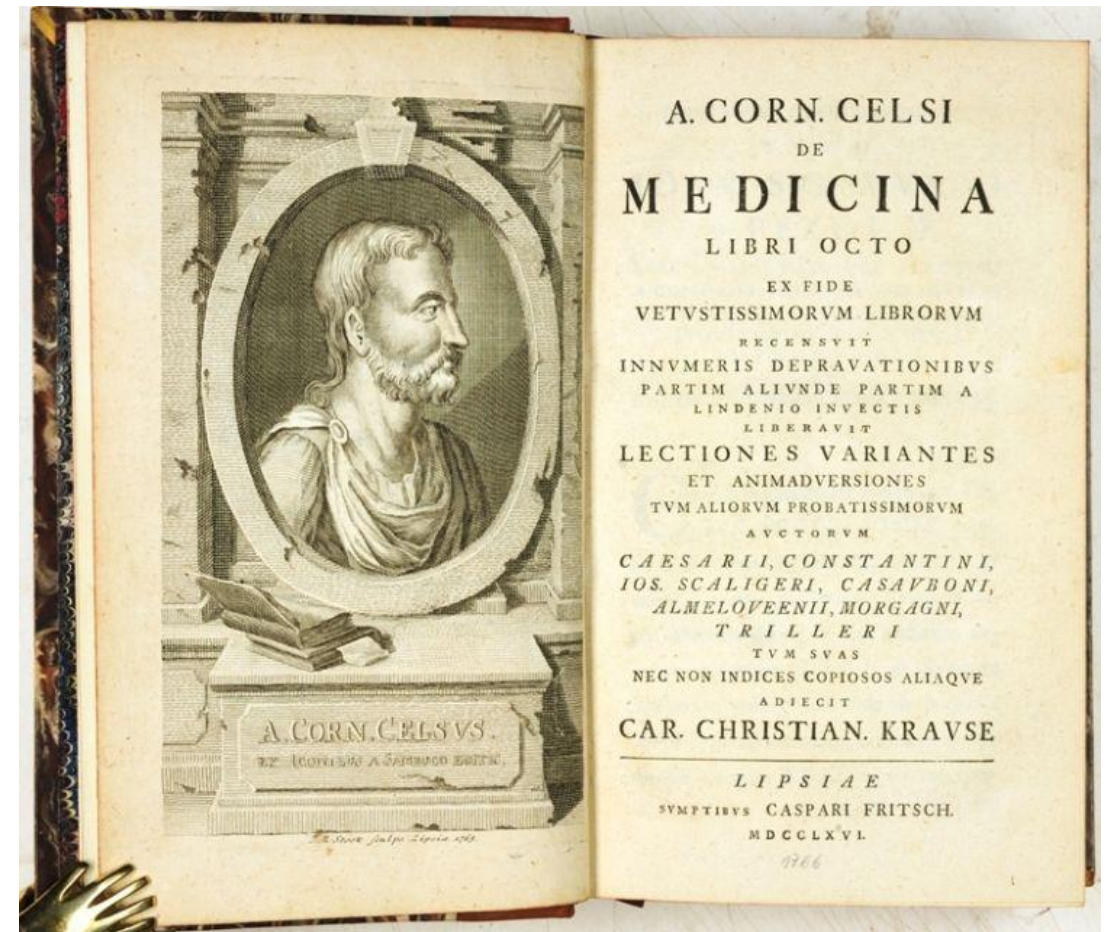
- Про те, що Цельс був гарячим поборником латинської мови і на своєму особистому прикладі показав її плідність як мови науки, свідчить також епіграма, що дійшла до нас під ім'ям Корнелія Цельса. У ній звучить певна гордість за латинську мову, на якій написано ще не багато праць, але і "per pauca volumina" ("завдяки небагатьом творінням") римляни прославилися не менше греків

*"Dictantes Medici quandoque et
Apollinis artes
Musas Romano iussimus ora loqui.
Nec minus est nobis per pauca
volumina famaе,
Quam quos nulla satis bibliotheca
capit."*

"Наше веление Музам - всегда говорит
по-латыни,
Коль Аполлона-Врача станут они
излагать.
И при немногих твореньях стяжали мы
славы не меньше
Тех, кто дивится отвык даже несчетным
трудам".
(Перевел Ю. Шульц)

«De medicine»

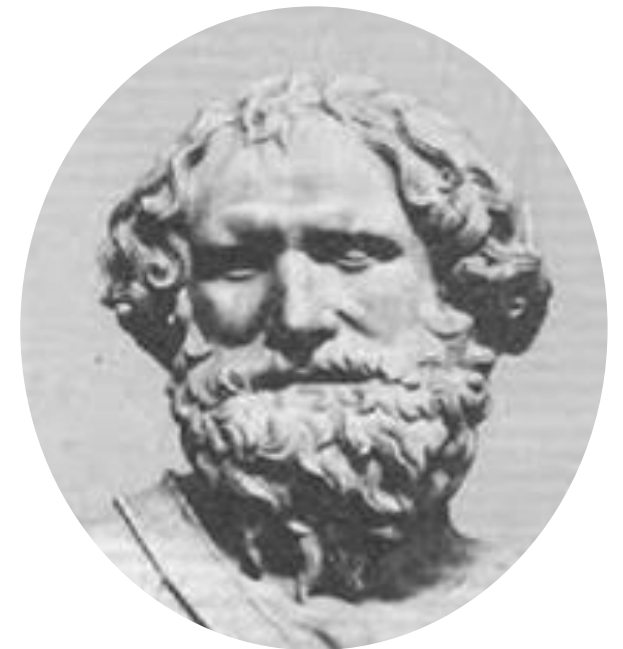
- Цельс був автором великої енциклопедії «Artes» («Мистецтва»), що узагальнювала знання стародавніх людей з найрізноманітніших питань - агрономії, юриспруденції, філософії, риторичі, військовій справі. Написана на початку I століття нашої ери (близько 25-30 рр. н. е.), Книга «De medicine» («Про медицину») - єдина праця Цельса, що збереглася до наших днів - становить частину (VI - XIII книги) цієї енциклопедії.

- У своїй праці Цельс досить докладно виклав погляди своїх попередників, насамперед «батька медицини» Гіппократа, якого він дуже високо ставив; завдяки йому ми знаємо про праці Герофіла, Еразістрата та інших видатних учених Александрійської школи, оригінали праць яких безповоротно загинули. Однак Цельс далеко не завжди і не в усьому погоджувався зі своїми попередниками і часом, спираючись на власний досвід, критикував їх. Підставою для висловлення власної думки з тих чи інших проблем медицини послужив багатий лікарський досвід Цельса, придбаний в валетудинаріумі для рабів.

Еразістрат досліджує любовну хворобу Антіоха.

Герофіл – основоположник анатомії

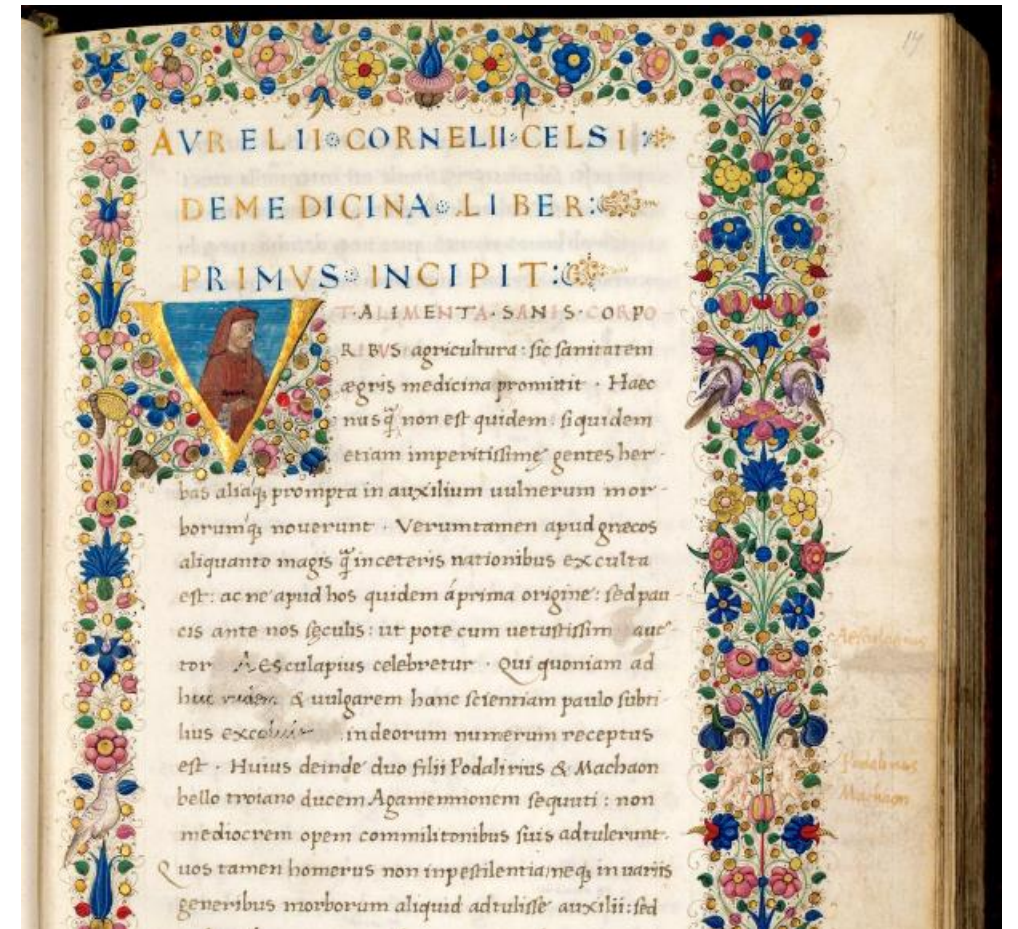
- Також він був категорично проти розтину злочинців - живих людей. *«Розсікати тіла живих людей, - писав лікар-гуманіст, - і жорстоко і немає сенсу. Що можна вивчити тільки на живих людях, покаже досвід при лікуванні поранених, хоча і більш повільним способом, але значно більш гуманним».*

- Інша річ - розтин трупів, який і так не заохочувався, а згодом був забороненим церквою під страхом смертної кари.
«Розкривати трупи померлих, - вчив Цельс, - необхідно тим хто вивчає медицину, оскільки вони повинні знати положення і порядок розміщення органів ».

Вступ

- Своєю книгу автор починає зі вступу, в якому приділяє велике значення саме практичній медицині: *«Спочатку медицина розвивалася не від теоретичних досліджень, але від дослідів»*. Також тут подається коротка історія медицини: *«Але у греків медицина була розроблена значно більше, ніж у інших народів ... адже Ескулап славиться у них як найдавніший засновник медицини, і за те, що він більш точно удосконалив цю науку, яка перебувала до того часу в неопрацьовану вигляді, він був зарахований до богів»*.

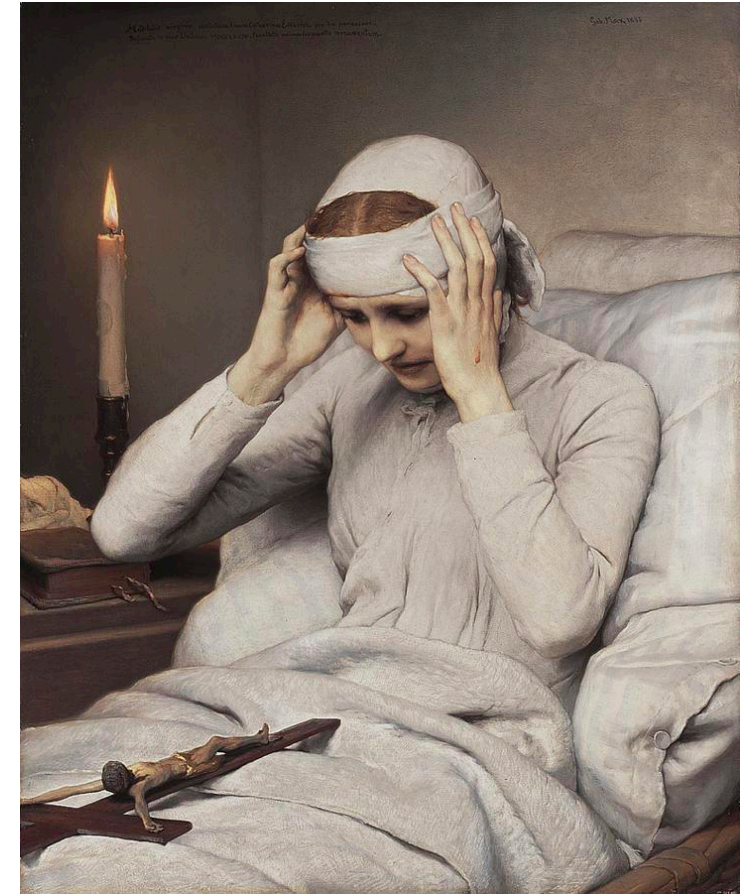
Книга I - Дієта, гігієна та переваги фізичних вправ

- Характерно, що свою працю давньоримський лікар почав з відмінно написаних розділів про гігієну і дієтику здорової людини. Говорячи про спосіб життя, він рекомендував *«якомога частіше займатися фізичними вправами, так як неробство розслабляє тіло, а праця зміцнює його; перший приносить передчасну старість, друге - тривалу молодість»*. Чимало корисного містилося і в міркуваннях про вплив на здоров'я тепла і холоду, сну і безсоння, голодування і переїдання, тривалої ходьби, морських подорожей і ін.

Книга II - Причини захворювання , його симптоми та прогноз

- Викладаючи свої загальнопатологічні погляди, Цельс докладно описував ознаки окремих хвороб, а потім говорив про загальні способи їх лікування, виділяючи на перше місце кровопускання, а також банки, розтирання і дієтичне харчування. Він пропонував рекомендації з лікування захворювань всього організму, до яких відносив лихоманки, які тоді часто зустрічалися. Божевілля, шлункові спазми, летаргію, водянку, царську хворобу (жовтяницю) , апоплексію, параліч та ін.

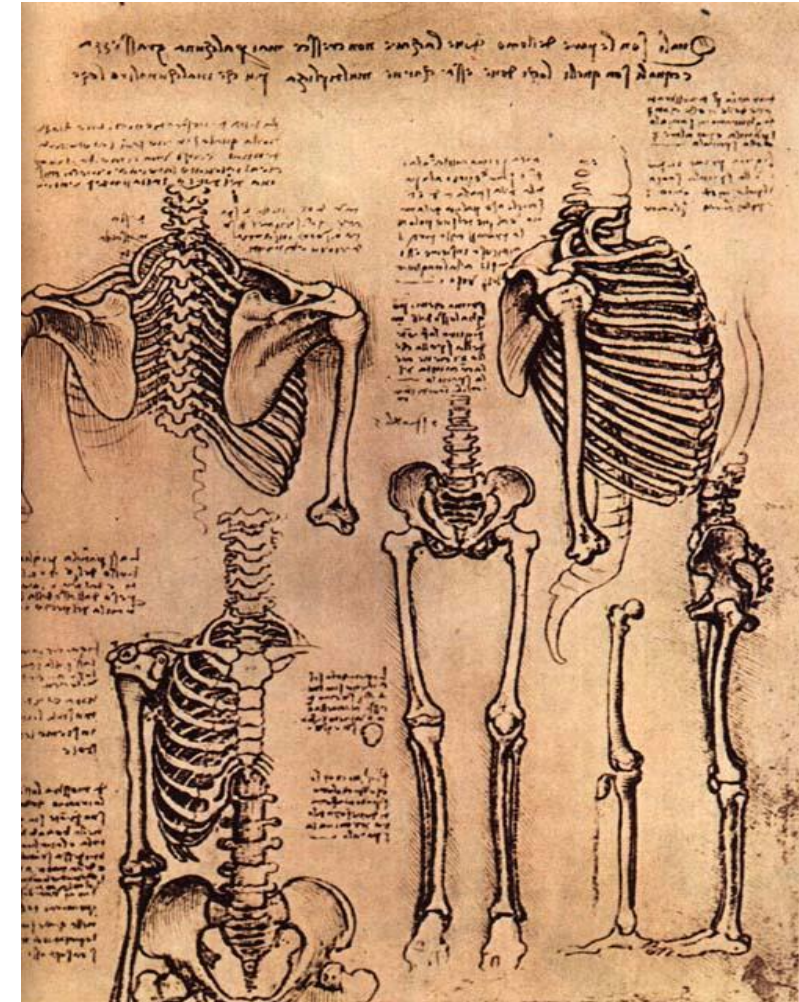

Книга III - Лікування захворювань, включаючи застуду та пневмонію

- Різноманітні методи лікування Цельс рекомендував застосовувати індивідуально, не тільки в залежності від діагнозу, але і з урахуванням стану хворого: *«Не можна відразу відмовлятися від того, що вимагає від лікаря розумового напруження і проникливості - писав він, - тому що особлива цінність лікарського мистецтва полягає не в тому, щоб рахувати, скільки років хворому, і не в тому, щоб дотримуватися будь-якого єдиного погляду на лікування, а в тому, щоб, оцінивши сили хворого, вивести з цього висновок»*. Іншими словами, необхідно індивідуалізувати лікування в залежності від стану хворого, діагнозу і прогнозу захворювання.

Книга IV - Анатомічні описи окремих захворювань.

- Четверта книга починається з опису розташування різних органів та їх хвороб. Особливу увагу автор приділив органам голови і травної системи: *«До сих пір були описані ті види хвороб, які охоплюють все тіло, так що їм не можна відвести певного місця. Тепер я скажу про ті хвороби, які властиві окремим частинам тіла. Адже легше буде ознайомитися з хворобами всіх внутрішніх органів і їх лікуванням, якщо я коротко опишу їх місцезнаходження».*

Книга V - Ліки, включаючи опіати , діуретики , очищаючі та проносні засоби

- Стародавня медицина використовувала багато різних ліків. У книзі Цельса приведені докладні дані по фармакології і фармакотерапії - про приготування ліків, про їх дію (самостійному і разом з іншими), способи призначення і дозування, про різні лікарські форми. У той же час на відміну від багатьох своїх попередників, які визнавали лікування одними лише ліками (цим відрізнялася, наприклад, Олександрійська школа), Цельс вважав за необхідне поєднувати їх застосування з гігієнічними і дієтичними рекомендаціями, з тим, що він визначав як *«гігієнічний спосіб життя, надзвичайно корисний при всіх тілесних недугах»*.

*Чай з фенхелю
використовували
як заспокійливе*

*Вербу вважали
чудовим
антисептиком*

Книга VI - Виразки , ураження шкіри та захворювання.

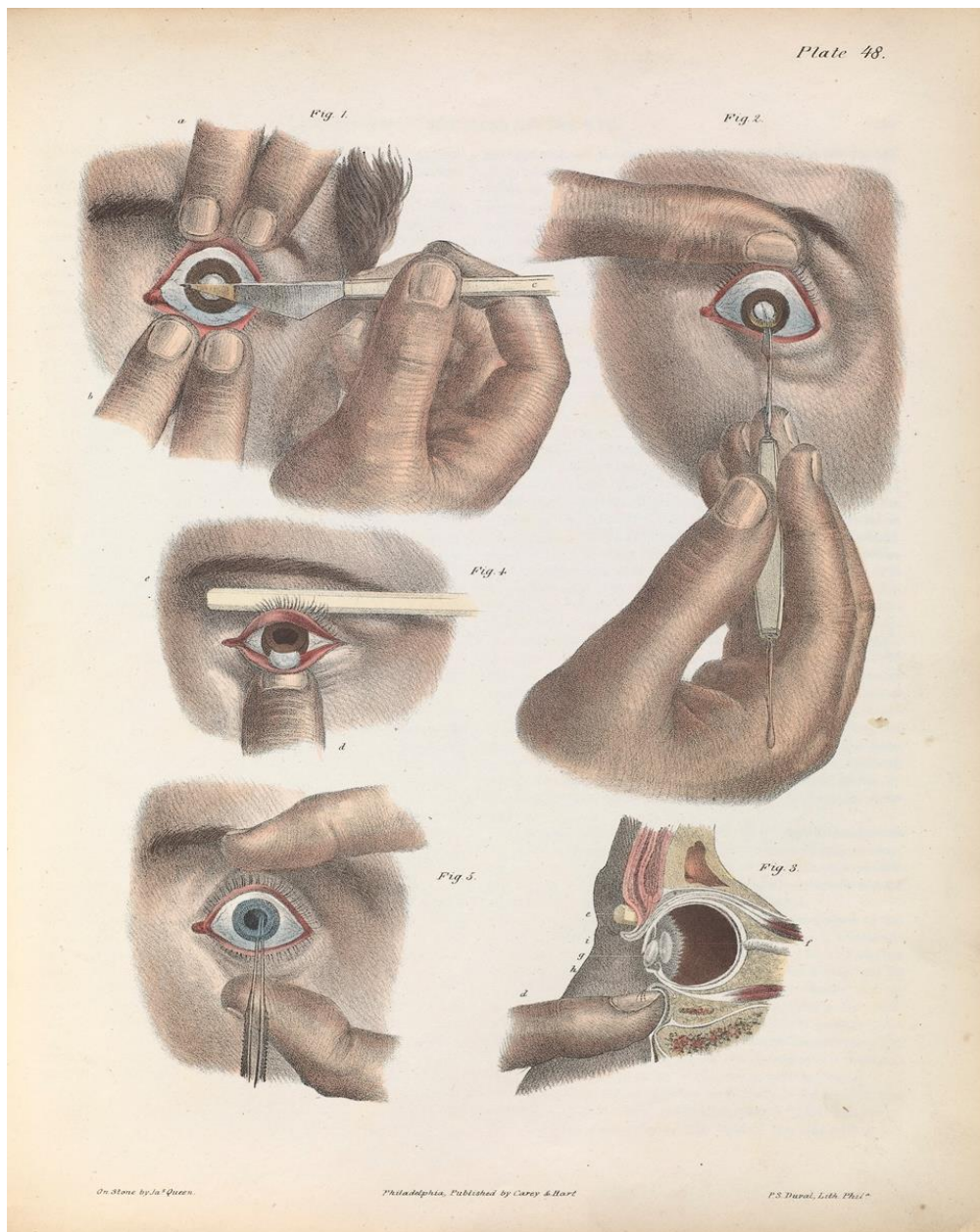
- В шостій книзі містяться докладні описи хвороб шкіри: симптоми, види, локалізація, способи лікування та ін.
- *«Бувають виразки і від зимового холоду, найбільше у дітей, і особливо на ступнях і на пальцях ніг, а іноді також і на пальцях рук. Вони супроводжуються почервонінням з помірним запальним процесом. Іноді з'являються пустули, потім виразка. Однак біль помірна, свербіж слабкий. Якщо виразка вже є, то треба накласти галун, розтертий в рівній порції з фіміамом з додаванням вина або накласти прокип'ячену в воді і потім розтерту шкірку граната».*
- Він зробив внесок у класифікацію шкірних розладів людини в дерматології, таких як бородавки, і його ім'я часто зустрічається в медичних термінах щодо шкіри, наприклад, керніон Цельса.

Керніон Цельса або трихофітія

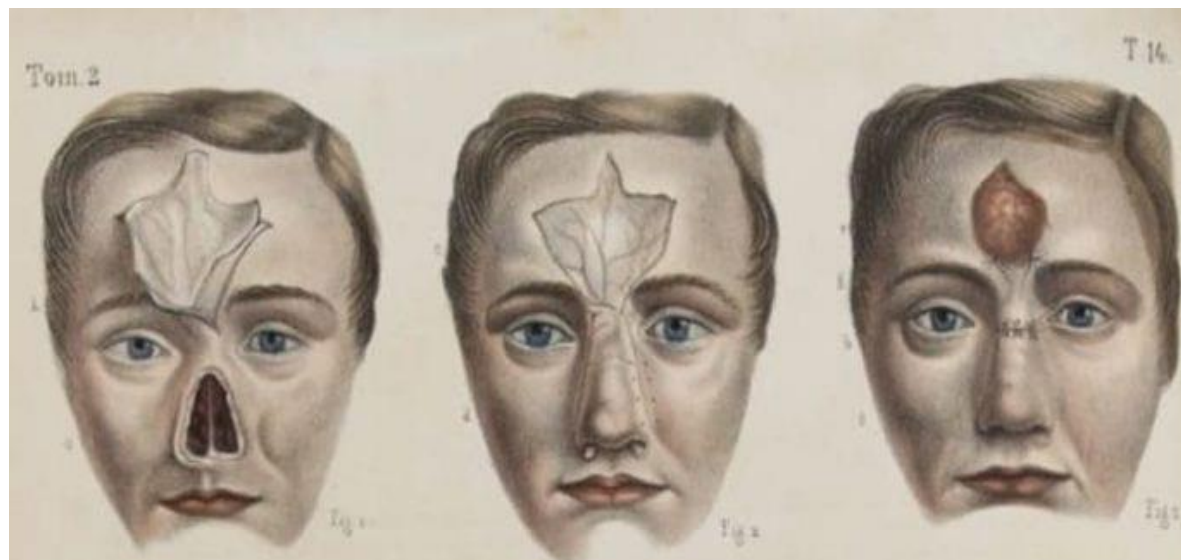
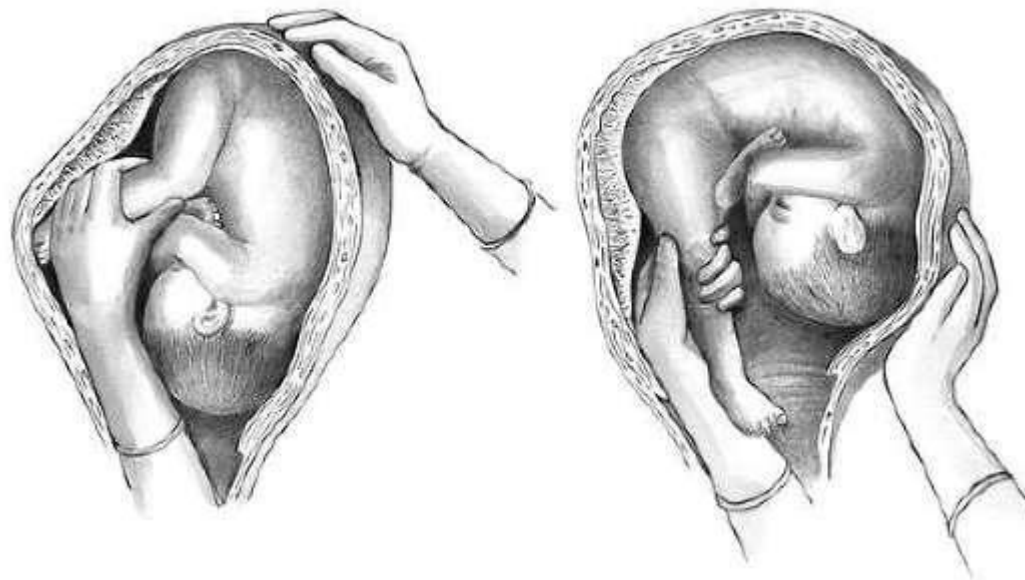
Книга VII - Класичні операції, такі як літотомія та видалення катаракти

- Найбільше значення мали ті розділи праці Цельса, які присвячені хірургії. *«Хірургія, - писав давньоримський вчений, - хоча і не нехтує ліками, проте вважає за краще діяти рукою: її результат серед усіх відділів медицини найочевидніший».*
- Цельс намалював відмінний портрет хірурга, виклавши вимоги, які висувала до нього медицина: *«Хірург повинен бути людиною молодим чи близько стояти до молодому віку; він повинен мати сильну, тверду, яка не знає тремтіння руку; і ліва його рука повинна бути так само готова до дії, як і права; він повинен мати гострий зір, душею спокійною і жалісливою настільки, щоб він бажав вилікувати того, кого він взявся лікувати, і щоб він, будучи схвильований його криками (всі операції проводилися без знеболювання), не поспішав більше, ніж того вимагає справа, і не оперував довше, ніж це необхідно. Але нехай він також робить все так, як ніби крики хворого анітрохи його не зачіпають ».*

- Цельс збагатив сучасну йому хірургію описом ряду нових операцій. Так, він першим повідомив про операцію при катаракті: згодом її виробляли протягом багатьох століть хірурги різних країн. І хоча в античну епоху вчені представляли будова очного яблука не зовсім вірно, глави трактату, присвячені лікуванню патологій органів зору, - найцікавіші в усьому науковому доробку Цельса. Навіть Хіршберг, один з найбільш суворих критиків римського цілителя, визнає, що опис очних операцій в трактаті "Про медицину" заслуговує на увагу.

- Цельс запропонував літотомію - операцію по видаленню каменів в сечовому міхурі. Описав пластичні операції по відновленню носа, губ і вух. Чимало нового запропонував Цельс і в питаннях пластичної хірургії, хірургічного лікування озени, хвороб порожнини рота, патології кісток, хвороб прямої кишки, різної гінекологічної і акушерської патології - саме Цельс першим в Європі описав поворот на ніжку плода в пологах.

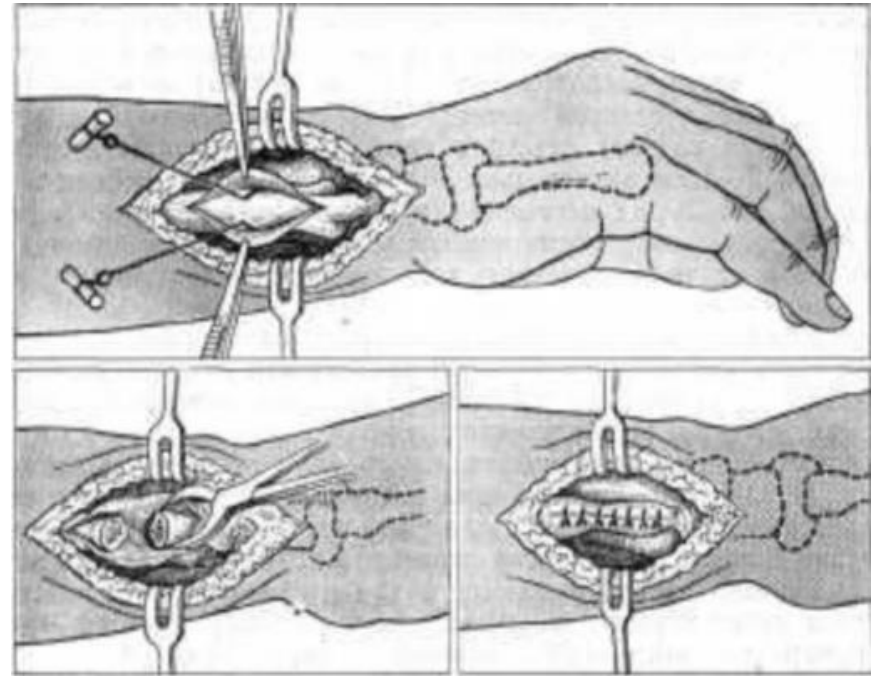

- За часів Цельса рани, нанесені різною холодною зброєю, були частою причиною хірургічного втручання. Тож не дивно, що він детально описав різні поранення, в першу чергу від метальної зброї і вказав, що потрібно зробити при кожному з них. Серед нововведень, які вперше описав Цельс, найбільш важливі способи зупинки кровотечі. Це перш за все тампонада. У випадках, коли накласти лігатури не представлялося можливим, рекомендувалося вдатися до припікання. До речі, описаний Цельсом метод припікання ран використовувався потім в медицині протягом близько півтора тисячоліть.

Книга VIII - Лікування вивихів та переломів

- У книзі Цельса містяться цінні факти про пошкодження кісток - переломах і вивихах. *«Будь-яка кістка при насильницьких діях, - писав він, - або пошкоджується, або розколюється вздовж, або переломується, або пробивається наскрізь, або дробиться від удару, або зміщується зі свого місця». Відповідно до цього він рекомендував при різній патології кісток вживати дієвих заходів. «Те, що повністю охоплено гнильним процесом, - вказував Цельс, - повинно бути повністю видалено; якщо ж нижня частина кістки здорова, то вирізати треба тільки те, що зачеплено гниттям».*
- Безсумнівний інтерес представляли практичні поради Цельса: як робити резекцію кістки, що робити при переломах кісток черепа, щелепи, ключиці, ребер, верхніх і нижніх кінцівок, яку допомогу слід надати при різних вивихах.

Резекція кістки

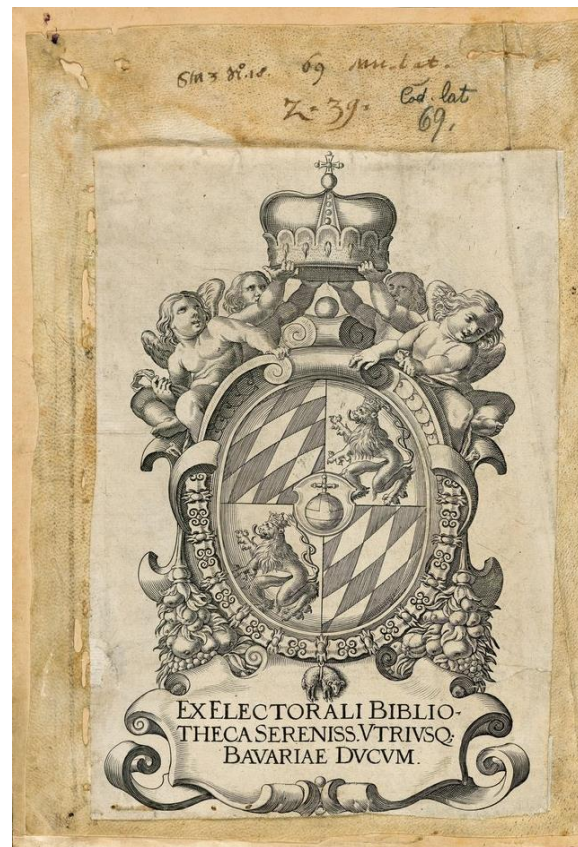
*Грецька буква Псі —
символ психології*

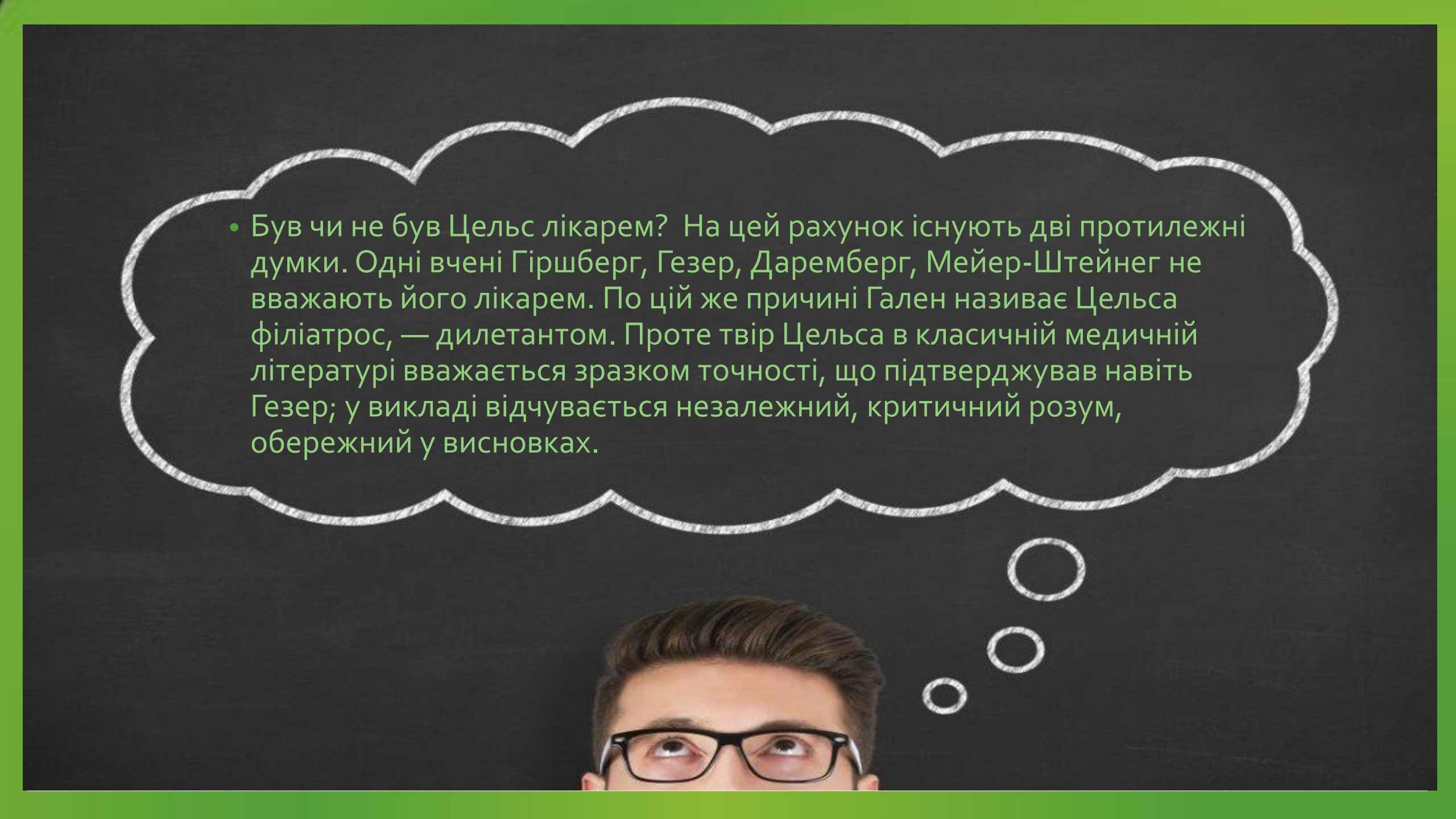
- У творі «De medicine» Цельс, торкаючись загальної психопатології, згадує розлади свідомості, божевілля, марення, летаргію, безсоння, ейфорію, депресію, судомні стани. Він враховує також етіології різних психічних захворювань і при цьому відмічає значення конституції, віку, емоційних станів, а також клімату. А далі Цельс, детально розбираючи окремі захворювання, вказує, що меланхолія і божевілля частіше починаються навесні, епілепсія - навесні або восени, гарячкове марення – взимку. У порівнянні з іншими стародавніми авторами Цельс рекомендує більш м'які і легкі лікувальні процедури при психічних розладах.

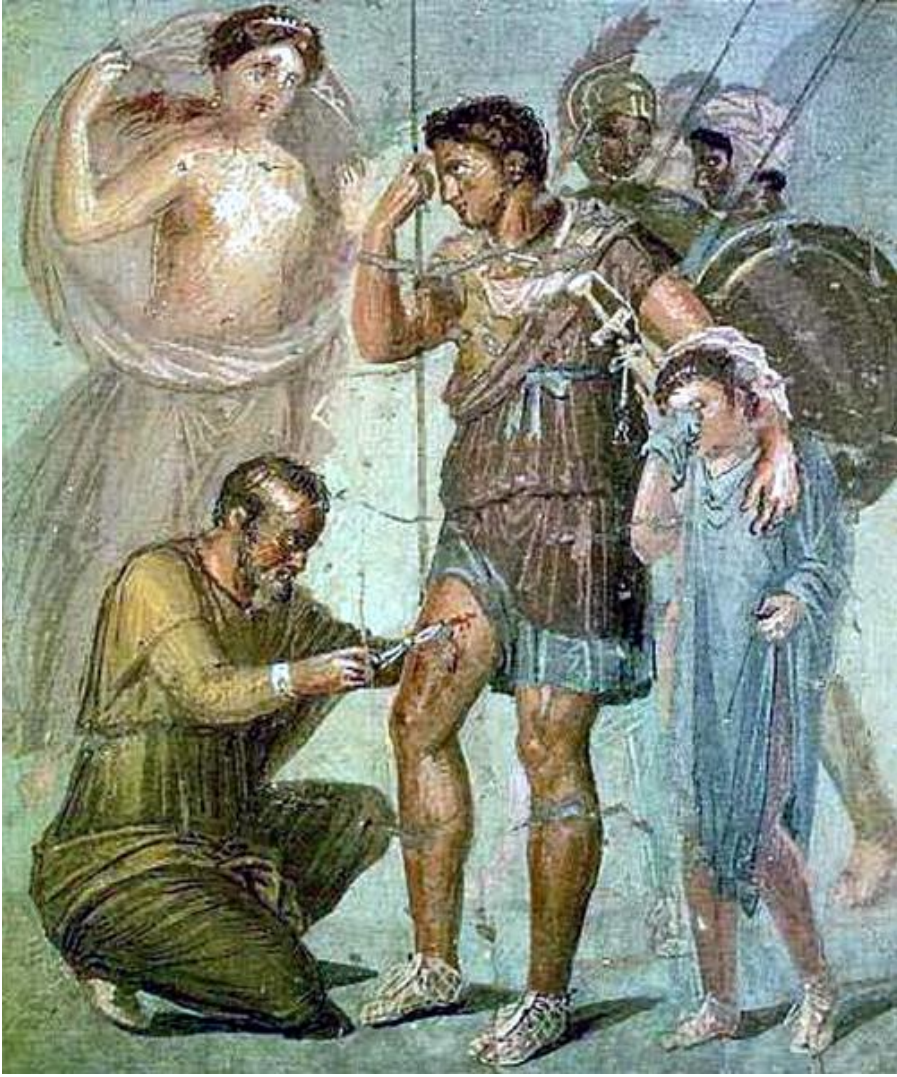
- Цельс використовував всю численну наукову літературу з медицини від Гіппократа і до Асклепіада. Існує думка, що Цельс в своєму творі використав навіть праці давньоіндійської медицини, і зокрема Аюрведу Сушрути, одного з перших індійських лікарів. Однак деякі дослідники стверджують дещо інше, а саме те, що не Цельс запозичив з індійської медицини, але у самого Цельса був запозичений цілий ряд положень і описів. Ці запозичення потрапили потім в книгу Сушрути, яка, як відомо, поповнювалася століття після смерті початкового автора.

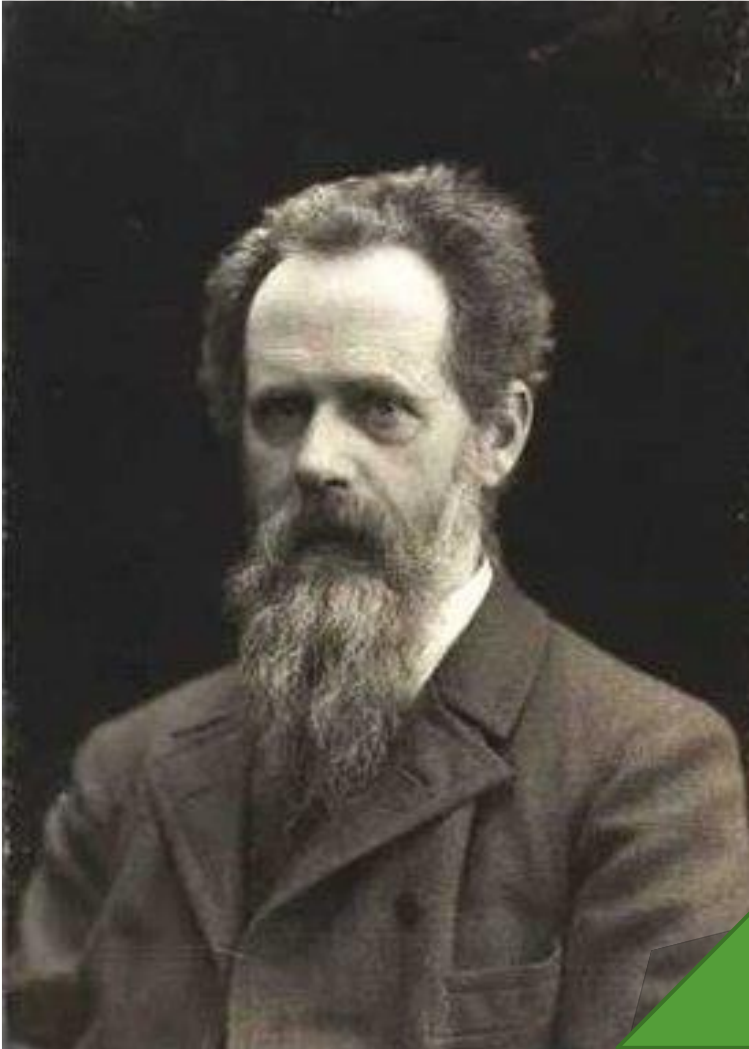
- «De medicina» була відома в середні віки до 9-10 століття, але пізніше була втрачена до 15 століття. Вона була знайдена в 1443 р священником церкви св. Амвросія Фоною Парентучеллі де Сарцана, який став потім римським папою Миколою V. Після першого видання (Флоренція, 1478) ця фундаментальна наукова праця, яскраво відображала досягнення стародавньої медицини, стала широко відомою в усьому світі: у різних країнах книга була видана понад 70 разів.

-
- A man with short brown hair and black-rimmed glasses is shown from the chest up, looking upwards. A large, white, hand-drawn thought bubble is positioned above his head, containing text. Three smaller white circles lead from the bottom of the thought bubble to the man's head. The background is dark grey, and the entire image is framed by a bright green border.
- Був чи не був Цельс лікарем? На цей рахунок існують дві протилежні думки. Одні вчені Гіршберг, Гезер, Даремберг, Мейер-Штейнег не вважають його лікарем. По цій же причині Гален називає Цельса філіатрос, — дилетантом. Проте твір Цельса в класичній медичній літературі вважається зразком точності, що підтверджував навіть Гезер; у викладі відчувається незалежний, критичний розум, обережний у висновках.

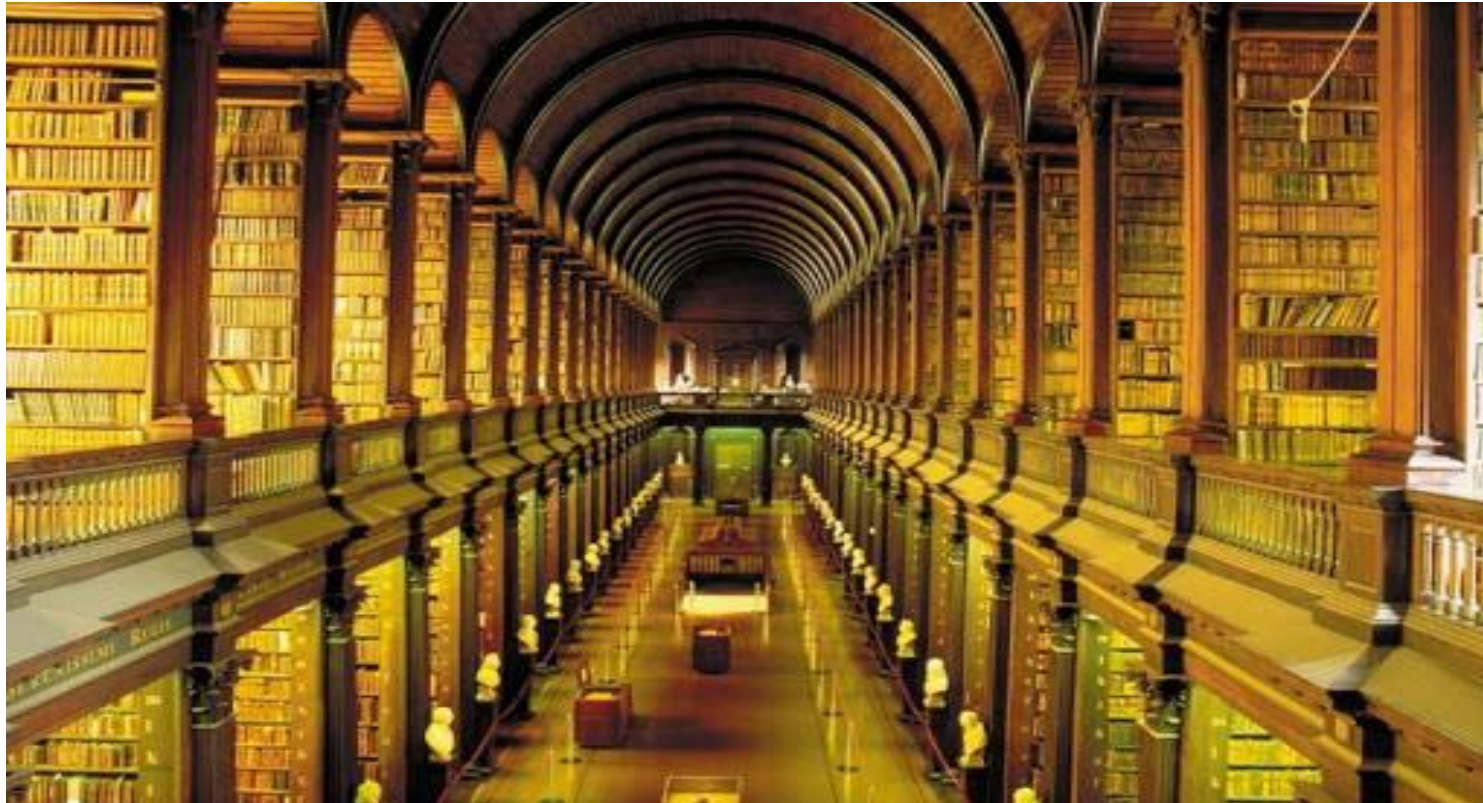
- Багато істориків вважають Цельса не лікарем, а лише аматором медицини. Наприклад Пліній Старший згадував що Цельс не входив до числа лікарів. Про це також свідчить те, що ні один з його близьких сучасників, ні один з більш пізніх діячів медицини фактично не згадують його. Проте широка обізнаність його з тогочасною медициною, цінність практичних порад щодо застосування численних лікувальних засобів свідчать проти цього. Про писав і А. Бернард в своїй дисертації. Він досить докладно розбирає це питання і. приходять до висновку, що у праці Цельса «всюди видно практикуючого лікаря».

- І. Л. Гейберг, не вважаючи Цельса фахівцем, і відзначаючи зокрема його заслуги в викладі високих досягнень хірургії Олександрійського періоду, у такий спосіб характеризує весь труд Цельса: «Медицина дала в I ст. н. е. відрадно вражає твір, - невеликий довідник Корнелія Цельса, найкраще, що внесли римляни у всю наукову літературу».

*Йохан Людвиг Гейберг -
філолог*

- Енциклопедична праця Цельса «Про медицину», що містить величезну кількість різноманітних теоретичних і практичних відомостей і по суті справи узагальнює досягнення стародавньої медицини, була високо оцінена його сучасниками. Для цілителів минулих епох Цельс був одним з найбільш визнаних авторитетів. Його довідник був наявний в бібліотеці чи не кожного поважаючого себе лікаря. Цельса називали «Medicorum Cicero» (Медичним Цицероном) і «Latinus Hippocrates» (Латинським Гіппократом), а це - високе визнання різноманітних достоїнств його обширної праці.

Цельса цитували, ним захоплювалися, до нього зверталися за порадою. Недарма Парацельс вибрав собі саме такий, а не який-небудь інший псевдонім: «рівний Цельсу». Напевно великий революціонер вважав Авла Корнелія головним розумом минулого, з яким приємно було себе співвіднести і відкривачеві нових шляхів в області лікування.

Згадками про діяльність цього видатного вченого-енциклопедиста так і рясніють тексти древніх авторів. Відомий Пліній Старший віддає данину поваги Цельсу в своїй «Природній історії»: «Твір "Про медицину" написано ясною, і простою мовою».

Відомий оратор і теоретик ораторського мистецтва Марк Фабій Квінтіліан також неодноразово згадує про Цельсія в своєму творі «Виховання оратора» (Institutio oratoria) і, між іншим, характеризує його письменницьку манеру, зазначає, що Цельс писав "не без витонченості і блиску".

Луцій Юній Модерат пише: «У наш час Корнелій Цельс в п'яти книгах виклав весь звід знань». Він же називає Цельса «Дуже прославленим письменником нашого часу».

Висновки

- «De medicine» є дуже важливою як з точки зору медицини, так і з точки зору історії. Завдяки їй нам відомі тогочасні методи лікування, інструментарій, уявлення давніх людей про хвороби і деякі відомості про їх побут, а також багато праць, оригінали яких були знищені.
- Про значимість цієї книги як медичної роботи свідчить те, що в Середньовіччі він використовувався в якості підручника для студентів-медиків.
- На закінчення хотілося б сказати, що хоча ми і мало знаємо про життя Авла Корнелія Цельса, все ж нам відомо достатньо, щоб гідно оцінити внесок цієї людини в науку і культуру.

Дякую за увагу